

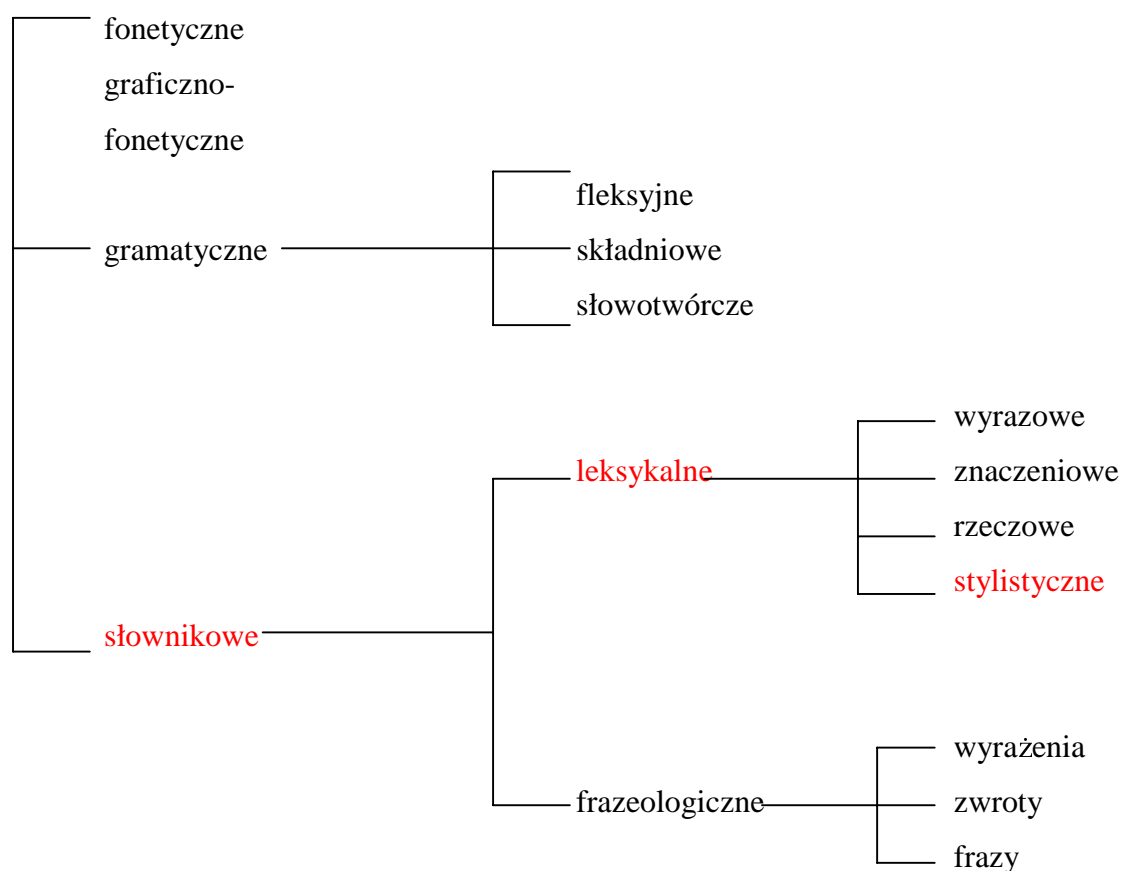
Mitologizmy we współczesnej polszczyźnie

W opracowaniach z zakresu językoznawstwa nie ma jednoznacznie sprecyzowanego terminu mitologizm. Jego objaśnienie najczęściej oscyluje wokół terminu archaizm, który „oznacza ogólnie wyraz, formę wyrazową, konstrukcję składniową, które wyszły z użycia i są stosowane w literaturze pięknej w celach stylizatorskich lub ekspresywnych”¹. „Motywację dla ich występowania stanowią mogą konwencję gatunku podejmowanego przez pisarza, charakter wyzyskanego materiału tematycznego czy koncepcja stylistycznej tonacji utworu”². Przez mitologizm (archaizm stylistyczny) rozumiem za K. Handke „Przywracanie na określony użytek tekstów artystycznych elementów językowych z dawnych epok”³. Do mitologizmów zaliczam zatem takie wyrazy, które mają związek historyczny i znaczeniowy z różnymi mitami. W „Słowniku języka polskiego” pod redakcją W. Doroszewskiego czytamy pod hasłem mit: „opowieść, podanie bajeczne o bogach, legendarnych bohaterach, fantastycznych zdarzeniach” (t. IV, 742), mitologia zaś to „zbiór mitów, podań o bogach i bohaterach” (t. IV, 743). K. Handke ze względu na znaczenie mitologizmów proponuje zaliczyć je do archaizmów stylistycznych i umieścić w siódmym stadium życia wyrazu.

1. "Narodziny wyrazu" (wychodzenie z niebytu na gruncie odmiany polszczyzny).
2. Okres adaptacyjny (wyraz dostosowuje się do fonetycznego, fonologicznego i morfologicznego systemu polszczyzny ogólnej).
3. Wchodzenie w obieg społeczny.
4. Okres pełnej stabilizacji (największa żywotność funkcjonalna).
5. Spadek żywotności (ograniczenie zakresu funkcjonowania).
6. Okres obumierania, schodzenie na peryferie języka (wyraz trwa tylko w pewnych grupach społecznych lub idiolekcie pojedynczych osób).

7. "Zgon" (przechodzenie z zasobu słownictwa aktywnego do zasobu słownictwa pasywnego, czyli do archiwum językowego). Wejście wyrazu w tę fazę oznacza jego ostateczne lub czasowe uśpienie (znane są przykłady powrotu leksemów w wypadku nazw przedmiotów).⁴ Część archaizmów stylistycznych na długo jeszcze pozostanie w biernym zasobie leksykalnym polszczyzny, dopóki, dopóty powszechne i znane będą utwory literackie, np. A. Mickiewicza, J. Słowackiego, H. Sienkiewicza, J. Krasińskiego, B. Prusa, J. Iwaszkiewicza i wielu innych polskich pisarzy i poetów. Dlatego zaprezentuję podział archaizmów zaprezentowany przez S. Dubisza⁵. Pozwoli on umiejscowić mitologizmy w systemie językowo-stylistycznym⁶.

Z mitologizmów wybranych ze „Słownika języka polskiego” pod red. W.

Doroszewskiego⁷. najliczniejszą grupę stanowią rzeczowniki, wynika to być może (jak wiemy z mitologii), że według wierzeń dawnych Greków każdy potok, zjawisko, pagórek, każde drzewo żyło i miało swojego ducha, np. Apollo (bóg słońca, opiekun nauki i sztuk pięknych, słynny z urody); chaos (beładna nie uporządkowana materia w pustej przestrzeni, z której wyłonił się później świat), dafne (nimfa, którą Zeus zamienił w drzewo laurowe żeby ją w ten

sposób uratować przed zakochanym Apollinem); fauna (bogini pól i lasów żona boga pasterzy fauna); fortuna (bogini ślepego przypadku, szczęścia, nieszczęścia; los, dola, traf, zwłaszcza dobry los, szczęście, powodzenie); nereida (nimfa górską, córka Nereusza, boga morza, opiekuna spokojnego żywiołu).

Z mitologizmów funkcjonujących we współczesnej polszczyźnie najliczniejszą grupę stanowią greckie, np. boreasz, Hefajstos, Minotaur, ananke, Hestia, Artemida, Erato. Przywoływane są po to, by przybliżyć minione wieki i przekazać o nich jak najwięcej informacji opartych na konwencji mitu. Jak podaje „Słownik terminów literackich” mit jest to „opowieść wyrażająca i organizująca wierzenia danej społeczności, przede wszystkim archaiczej. Mit jest pewną historią grupującą fakty w ten sposób, że nabierają one ściśle określonego sensu; (...) opowiadana historia dotyczyła zwłaszcza tego co było na początku, opowiadała o powstaniu bogów, ludzi, światów, jej właściwości. Mit tworzył wyobrażenia świętej przestrzeni, swoistego centrum świata oraz świętego czasu, który płynie w sposób ciągły, ale stanowi element powracający (...). Zadaniem mitu było organizowanie wyobrażeń o świecie, stał się on czynnikiem oddziałującym na wszelkiego typu czynności poznawcze, pozwalał interpretować tak rzeczywistość przyrodniczą jak i społeczną, m. in. Przez kreowanie przyczynowości, która racje wszelkiego rodzaju zjawisk umieszczała w świecie nadprzyrodzonym; mit wiązał się ze sferą praktyki życiowej, stanowił motywację wszelkiego typu działań i obyczajów, przede wszystkim zaś rytuałów; był ważnym elementem więzi społecznej. Istotę mitu wyznaczały poszczególne jego składniki, ale sposób ich powiązania w znaczącą całość; światopogląd pierwotny wyrażał się przede wszystkim w ogólnej strukturze mitu, która miała oddawać budowę świata”⁸.

Cykl mitów starożytnej Grecji w dużym stopniu przybliżył osiągnięcia cywilizacyjne, które wywarły wielki wpływ na rozwój nauki, sztuki i piśmiennictwa. Oddziaływanie kultury greckiej daleko poza granice kraju, jej różnorodny wpływ jest zjawiskiem uniwersalnym. Mity były ważnym elementem życia duchowego Greków, odzwierciedlały ich poglądy na świat i związane z nim różnorodne zjawiska, nieraz trudne do wyjaśnienia, pełne tajemnic, ale ciekawe, inspirujące ludzką wyobraźnię. Z fantastycznym tłem, z postaciami i ich czynami ludzkimi lub ponadludzkimi mity są swoistym kompendium wiedzy o wierzeniach religijnych, odzwierciedlają światopogląd ówczesnych ludzi, interpretują najczęściej irracjonalne zjawiska przyrody, a nade wszystko ukazują wiele scen z życia starożytnych Greków wraz z ich pragnieniami, tęsknotą i nieustannym dążeniem do szczęścia, które to od wieków było nadrzędnym celem ludzkiego rodu. Te tendencje są świadectwem wysokiego poziomu życia kulturalnego mieszkańców Hellady, którego oddziaływanie na kultury innych

krajów było i jest odczuwalne. Zjawiska kultury duchowej Greków przejęte na nasz grunt na stałe zrosły się z kulturą polską i są jej trwałą pozycją. Stąd zdecydowana przewaga mitologizmów greckich. Mitologie innych krajów są niemal analogiczne z kulturą helleńską, choć nie pozbawione swoistego klimatu. Dlatego zdecydowanie mniejszy wpływ kultury rzymskiej, np. amor, argus, Wenus, Westa. Pozostałe mitologizmy występują sporadycznie, np. francuskie (chaos, tytan ondyna); niemieckie (geniusz, echo); włoskie-Gracje i staroegipskie-Re. Zdarzają się wyrazy rodzime, np. bogini, podziemie, trójzab, planetnik. Mitologizmy to zróżnicowana grupa wyrazów, dotyczy powstawania świata, wierzeń religijnych i uczuć. We współczesnej polszczyźnie pełnią one funkcję stylizacji archaizującej, której celem jest odtworzenie kolorytu minionej epoki, np. Eros: „Są tam chodniki podziemne wydrążone w lodzie, w które Eros powinien z zawiązanymi oczyma wprowadzić miłosne pary”. (E. Orzeszkowa, *Ad astra*). Ich występowanie ogranicza się przede wszystkim do tekstów literackich i naukowych, gdzie występują w funkcji stylistycznej. Mimo, że jest ich niewiele odgrywają istotną rolę, są „wyrazem tęsknoty za czymś trwałym, co można przeciwstawić wszechogarniającemu chaosowi jako wzór lub przynajmniej pamiątkę czytelnego świata”⁹.

Przypisy

1. *Słownik języka polskiego*, pod red. Szymczaka, t. I., Warszawa 1978, s.73.
2. M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 2000, s. 41.
3. K Handke, *Pojęcie i termin „archaizm” na tle zawartości polskich leksykonów. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, pod red. M. Białoskórskiej, t.V., Szczecin 1999, s.19.
4. K. Handke, „Czasowe cezury” i przebieg życia wyrazu. *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, pod red. M. Białoskórskiej, t.IV., Szczecin 1997, s.9-10.
5. S. Dubisz, *Archaizacja w XX-wiecznej polskiej powieści historycznej o średniowieczu*, Warszawa 1991, s. 24.
6. B. Walczak, *Uwagi o „odchodzącym słownictwie”* (w związku z książką K. Handke, H. Popowskiej-Taborskiej i I. Galsterowej). *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, pod red. M. Białoskórskiej, t. V, Szczecin 1998, s. 26-27.
7. *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. I-X, Warszawa 1958-1969.
8. M. Głowiński, T.Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 2000, s. 314-315.

9. Z. Ziętek, *Prawiek, miejsce i czas*. „Regiony” 1997 nr 3, s. 12.